

RECENSIES

G. Rooijackers, T. Romme, ed., *Charivari in de Nederlanden. Rituele sancties op deviant gedrag* (themanummer van *Volkskundig Bulletin*, XV (1989) 249-394; Amsterdam: P. J. Meertens-Instituut van de KNAW, 1989, 141 blz., f20,-, ISBN 90 70389 19 3).

In 1988 organiseerde de historische vereniging Brabant een congres over het thema 'volksgerichten in de Zuidelijke Nederlanden'. Recent onderzoek stimuleerde tot het presenteren van de resultaten over regio's die niet aan bod waren gekomen tijdens de internationale conferentie die in 1977 te Parijs was georganiseerd over 'charivari'¹. Het resultaat is een gevarieerde bundel die zijn waarde mede ontleent aan enkele speciaal toegevoegde bijdragen: acht artikelen ingeleid door redacteur Rooijackers (253-265). Uit heel verschillende invalshoeken wordt het verwarrende begrip charivari belicht. Redactrice Tiny Romme heeft als definitie voorgesteld: 'een rituele sanctie gericht tegen deviant gedrag en als zodanig een instrument tot sociale controle van een gemeenschap' (253). De antropoloog A. Blok laat in zijn bijdrage zien dat charivari's begrepen kunnen worden als 'purificatie-riten': 'openbare, collectieve, unanieme, anonieme en spontane manifestaties, gericht op de eliminatie van pollutie door middel van de correctie of uitstoting van de overtreder uit de gemeenschap' (266). Geweldpleging, lawaai maken, animalisering en het door de straten voeren van het slachtoffer zijn vaak terugkerende elementen in dit ceremonieel, merkt Blok op (272). En terecht wijst hij tevens op de gelijkenis met lynchings, tirannenmoord en door de overheid geregisseerde openbare strafvoltrekkingen. Het inslaan van vensters en deuren, het molesteren van het slachtoffer (de zondebok) — bijvoorbeeld door het insmeren met pek en veren —, het maken van 'ketelmuziek' zijn aspecten die in de bijdragen terugkeren onder verschillende noemers.

De oorzaken van dit soort corrigerend optreden van dorps-, wijk- of leeftijdgenoten tegen lieden die de algemene normen (met name op zedelijk gebied) overtraden, wordt gezocht in de kleinschaligheid van de betreffende samenlevingen, in het (nog) samenvallen van publiek en privé domein, in crisissituaties ontstaan door druk van buiten af, en dergelijke. Erg verhelderend is dit alles niet. En dat komt waarschijnlijk ook niet zo zeer door het bijeenplaatsen van artikelen met een brede theoretische pretentie naast verslagen van lokaal-historisch onderzoek (incidenten) — alle zeer leesbare bijdragen overigens —, als wel door het diachrone karakter ervan: late middeleeuwen (H. Pleij, Marjoke de Roos) tot in de twintigste eeuw, en door de grote thematische diversiteit.

Het zoeken naar de essentie van charivari, volksgericht of hoe men het ook wil noemen, lijkt daardoor bij voorbaat tot mislukken gedoemd. Interessant is in dit verband het essay van G. C. J. J. van den Bergh (365-375). In zijn terugblik op het twintig jaar eerder door hem en anderen verrichte onderzoek in Staphorst uit Van den Bergh nu twijfels over het destijds door hem gekozen perspectief. Is het volksgericht niet al fond een produkt der juridische verbeelding — om het even of het als eigenrichting of als sociale beheersing wordt verstaan? Op het eerste gezicht zou men de vraag misschien willen afdoen als het dilemma van de wens tot *Verstehen* zonder anachronisme en de noodzaak tot uitbuiten van verkregen wijsheid achteraf. Maar het probleem is complexer. Immers, de westerse samenleving heeft zich — deels bewust — vanuit de middeleeuwen ontwikkeld tot naties die zich als rechtsstaten zien. Wet en recht moeten heersen ('rule of law') van boven naar beneden, en liefst ook *bottom-up*. Dat is een langzaam, allerminst rechtlijnig, noch gelijktijdig ontwikkelingsproces. Het is dus niet zo vreemd als *outsiders* charivari als 'eigenrichting' afkeurden. Terecht merken Van den Bergh en anderen op dat met dat etiket niet de hele waarheid is verteld, ja, soms zelfs slechts het kleinste deel van de waarheid is gezegd. Maar het is anderzijds toch wel opvallend dat op verschillende plaatsen in

deze bundel wordt gewezen op de (quasi-)juridische vorm van charivari-achtige fenomenen. Veel rituelen, zegt Rooijackers, worden voltrokken als afspiegeling van de officiële rechtspraak: de jongerengezelschappen hanteren de rechtbank-vorm en spreken 'vonnissen' uit (262). De door Blok gesignaleerde gelijkenis met openbare strafvoltrekkingen, memoreerde ik al. Misschien moet de verklaring worden gezocht in de richting van het moment waarop oorspronkelijk als quasi-processen opgevoerde rituelen of ceremonies door de heersende eliten worden gepercipieerd als 'collectieve acties' die bestempeld moeten worden als eigenrichting waartegen het justitiële apparaat behoort op te treden (zie de bijdrage van Beatrix Jacobs, 354-357). Zo gezien, kan dan een nieuwe fase in het staatsvormingsproces op het spoor worden gekomen, waarvoor Norbert Elias in zijn civilisatietheorie bruikbare aanknopingspunten biedt.

1 J. Le Goff, J.-C. Schmitt, ed., *Le charivari. Actes de la table ronde organisée à Paris (25-27 avril 1977)* (Parijs, 1981).

2 G. C. J. J. van den Bergh, ed., *Staphorst en zijn gerichten. Verslag van een juridisch-antropologisch onderzoek* (Meppel-Amsterdam, 1980).

A. H. Huussen jr.

P. Carson, *In eindeloze verscheidenheid. Een historisch fresco van Vlaanderen* (Leuven: Davidsfonds, Tiel: Lannoo, 1989, 270 blz., f110,-, BF1980,-, ISBN 90 6152 544 6 (Davidsfonds), ISBN 90 209 1553 3 (Lannoo)).

De Engelse historica Patricia Carson schreef reeds meerdere, voor een breder publiek bestemde, monografieën over Vlaanderen, over Gent en over Jacob van Artevelde. Een nieuw boek werd aan deze rij toegevoegd. De originele Engelse titel ervan luidt *Flanders in creative contrasts*. Creativiteit en contrast: daar is het Carson om te doen en beide begrippen, die in de vertaling in een Breliaanse mist zijn verloren gegaan, determineren heel sterk haar betoog. In elk van de 27 hoofdstukken waarin dit boek is ingedeeld, worden immers twee begrippen tegenover elkaar geplaatst (enkele voorbeelden: Latijns en Germaans, aristocratisch en democratisch, fanatisme en tolerantie, stijlvol en smakeloos, enz.). Ze worden vervolgens met voorbeelden uit de Vlaamse geschiedenis ingevuld. Dank zij dit procédé kan de auteur naar hartelust anekdotes opdiepen, van de ene periode naar de andere overwippen en verbanden suggereren, die in een klassiek wetenschappelijk met voetnoten en eruditie onderbouwd betoog moeilijker te leggen zijn.

Ik beken graag dat het eindproduct mij gecharmeerd heeft. De meeste stukjes lezen aangenaam en de verrassende associaties zijn nooit echt uit de lucht gegrepen, maar bieden intendeel vaak onverhoopte gezichtspunten. Dit boek zal het brede publiek, waarvoor het in de eerste plaats geschreven lijkt, wel bereiken. Hopelijk zijn daar ook buitenlanders bij: Carson gaat in tegenstelling tot meerdere auteurs die pogen typisch Belgische (of Vlaamse) toestanden voor niet-Belgen begrijpelijk te maken, vaak en volkomen terecht verder in de tijd terug. Vele gevoeligheden en actueel nog steeds als probleemgebieden ervaren aspecten van de Vlaamse geschiedenis, hebben hun wortels immers in de middeleeuwen. Dit brengt ons meteen bij een der twee algemene bemerkingen die we aangaande dit werk willen formuleren.

Carson stelt Vlaanderen in haar betoog centraal, een op zich verdedigbare keuze. Alleen is het begrip Vlaanderen in de loop van de geschiedenis op een wel erg rekbaar gebied van toepassing geweest. Dat beseft de auteur uiteraard ook, ze heeft er zelfs een van haar contrastwerkingen ('expansie en contractie') aan gewijd. Toch krijgt het hele boek de allure mee over het gebied